

Bach & Hoogdagen

Koor en Orkest Il Fondamento
Paul Dombrecht
Hertel

vrijdag 25 maart 2005

Bach & Hoogdagen . Seizoen 2004-2005

La Petite Bande . Sigiswald Kuijken
Bach
woensdag 27 oktober 2004

Freiburger Barockorchester . Collegium Vocale Gent
Sigiswald Kuijken
Bach
dinsdag 9 november 2004

Koor en Orkest Collegium Vocale Gent
Philippe Herreweghe
Bach
maandag 6 december 2004

Koor en Orkest Collegium Vocale Gent
Philippe Herreweghe
Bach, Lotti, Kuhnau
maandag 7 maart 2005

Koor en Orkest II Fondamento
Paul Dombrecht
Hertel
vrijdag 25 maart 2005

Koor en Orkest II Fondamento
Paul Dombrecht muzikale leiding
Vera Ehrensperger sopraan . **Maximilian Schmitt** tenor
Stephen MacLeod bas

Johann Wilhelm Hertel (1727-1789)

Der sterbende Heiland
Een passiecantate op teksten van Johann Friedrich Löwen

begin concert **20.00 uur**
einde omstreeks **21.20 uur**
er is **geen pauze**

inleiding door **Bruno Forment** . **19.15 uur** . Foyer
teksten programmaboekje **Bruno Forment**
coördinatie programmaboekje **deSingel**
druk programmaboekje **Godefroit**

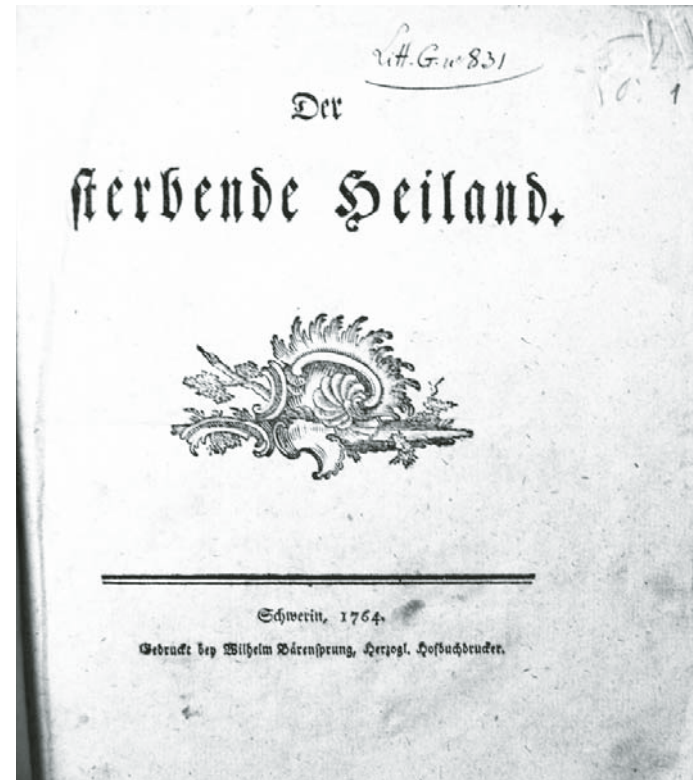
gelieve uw **GSM** uit te schakelen!

Foyer deSingel

enkel open bij avondvoorstellingen in Rode en/of Blauwe Zaal
open vanaf 18.40 uur
kleine **koude of warme** gerechten te bestellen vóór 19.20 uur
broodjes tot net vóór aanvang van de voorstellingen en tijdens
pauzes

Hotel Corinthia (Desguinlei 94, achterzijde torengedouw ING)

- Restaurant **HUGO's** at Corinthia
open van 18.30 tot 22.30 uur
- Gozo-bar
open van 10 uur tot 1 uur, uitgebreide snacks tot 23 uur
deSingelaanbod: tweede drankje gratis bij afgifte van uw
toegangsticket van deSingel voor diezelfde dag

Der
sterbende Heiland
eine
Passions-Musique
in Music gesetzt

von

Johann Wilhelm Hertel.
Hertzoglich Mecklenburgischer Hof-Opern-Componist.

Die Poesie ist von dem Herrn Secretair Löwen.

Der sterbende Heiland (1764)

Een vergeten passiecantate van Johann Wilhelm Hertel

Het staatkundig verbrokkelde Noord-Duitsland uit de achttiende eeuw was geen vanzelfsprekend territorium voor de uitbouw van roemrijke muziekcarrières. Zoals de Duitse taal de Franse, Latijnse en Italiaanse vocabularia opsloopte, werd de muziek er in de eerste plaats gekenmerkt door invloeden uit vreemde muziektalen. Vooral op het vlak van de vocale muziek was het de Italiaanse operahegemonie die de Noordduitsers volledig in haar greep hield. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de financiële crisis die in de schouwburgen van vele steden en hoven heerste, of uit de beslissing van Frederik de Grote om in zijn 'nationaal' operahuis Duitse libretti of zangers te weigeren. Daarnaast zijn er de markante uitspraken van de toonaangevende theoreticus Johann Adam Hiller, die in 1774 nog schreef dat de Duitsers in vergelijking met de Italianen ronduit miserabele zangers waren. Een nefast gebrek aan pedagogische structuren, zoals de Napolitaanse conservatoria, veroorzaakte grotendeels dit cultureel minderwaardigheidsgevoel.

Vanaf 1750 begon Duitsland echter geleidelijk aan uit zijn winterslaap te ontwaken. Via bescheiden, maar eigenzinnige initiatieven werd de weg geplaveid voor een nieuw burgerlijk bewustzijn dat van de Duitsers weldra niet alleen een militair, maar tevens een muzikaal 'Herrenvolk' zou maken. Een mijlpaal in deze evolutie was Christian Gottfried Krauses 'Von der musikalischen Poesie' (1752), een polemisch tractaat waaruit heel wat Duitsers (tot en met Schubert) inspiratie zouden putten. Binnen de kortste tijd vonden Duitstalige liedbundels hun weg naar het

grote publiek: de 'Oden mit Melodien' (1753) van Krause en Ramler, de 'Gellert geistliche Oden und Lieder' (1758) van Carl Philipp Emanuel Bach, of de 'Oden und Lieder' (1757) van ene Johann Wilhelm Hertel op gedichten van Johann Friedrich Löwen. Hoewel dit laatste duo bij het hedendaagse publiek nauwelijks bekend is, leverde het een niet te onderschatten bijdrage aan de muzikale heropstanding van de Duitse ruimte.

Hertel, Löwen en het Duits-nationale reveillisme

Hertel en Löwen spendeerden een groot deel van hun leven in Mecklenburg, een hertogdom aan de Oostzee dat - alsof het nog niet klein genoeg was - in 1701 nog eens werd opgedeeld in Mecklenburg-Strelitz en Mecklenburg-Schwerin. In beide ministaatjes heeft Johann Wilhelm Hertel (1727-1789) zijn brood verdiend: tussen 1744 en 1752 als violist en klavecijnist in Strelitz, van 1754 tot aan zijn dood als hofcomponist in Schwerin. Zoals vele tijdgenoten stamde Hertel uit een muzikale familie. Grootvader Jakob Christian (1667-1726) was kapelmeester in Oettingen, terwijl vader Johann Christian (1697-1754) gamba speelde in Eisenach, waar hij Johann Sebastian Bach leerde kennen. Dankzij de connecties van zijn vader kon Johann Wilhelm bij leden van de Pruisische hofkapel studeren: Franz Benda (viool) en Carl Heinrich Graun (compositie). Daarnaast behaalde hij diploma's in de rechten en theologie, waardoor hij ook een administratieve loopbaan als 'Hofrath' kon uitbouwen.

De carrière van Johann Friedrich Löwen (1727-1771) was minder stabiel. Ook Löwen behaalde universitaire diploma's (theologie en filologie), maar ontmoette in 1751 zijn toekomstige schoonvader, Johann Friedrich Schönmann, een monument uit de Duitse theatergeschiedenis. Hoewel Löwen in 1757 nog secretaris werd van Lodewijk van Mecklenburg-Schwerin, verkoos hij een onzeker bestaan

als toneelauteur in dienst van Schönmanns toneelgezelschap. Tijdens de vele reizen kwam Löwen op het idee in Hamburg een permanent 'Nationaltheater' te bouwen waarvan hij in 1767 directeur werd en waarvoor Lessing 'Minna von Barnhelm' en de reeks 'Hamburgische Dramaturgie' zou schrijven. Jammer genoeg verloor Löwen spoedig de controle over zijn acteurs, waarna hij naar Mecklenburg moest terugkeren. Enkele jaren later stierf hij te Rostock, in complete armoede.

De liederen, oden, cantates en tractaten die Hertel en Löwen al dan niet in samenwerking geschreven hebben, typeren een idealistisch streven naar Duitse culturele eigenheid dat de voorbode vormt van de 'Sturm und Drang'-beweging, de letterkundige ideeën van Herder en de drama's van Goethe en Schiller. Praktijk en theorie gingen hierbij hand in hand. Hertel bedacht onder meer een 'Gründliche Anweisung, wie man den General Bass recht tractiren soll' (1748), een 'Abhandlung von der Musik' (1751), notities bij Walthers 'Musikalisches Lexicon' (1752-60) en vertalingen van Franse en Italiaanse muziektractaten ('Sammlung musikalischer Schriften', 1757-8). Löwen was, naast een begaafd dichter en een gewiekst satiricus, ook de auteur van de allereerste 'Geschichte des deutschen Theaters' (1766-7) en van talrijke kritische essays. Beide mannen konden het goed met elkaar vinden, wat niet alleen uit de bundels 'Oden und Lieder' (1757 en 1760) blijkt, maar ook uit hun meesterlijke passiecantate 'Der sterbende Heiland'.

In opdracht van de hertog

Het belangrijkste document dat enig licht werpt op de oorsprong van 'Der sterbende Heiland' is de 'Biographie des H. Johann Wilhelm Hertel' (1784). Hoewel de biografie in de derde persoon is opgesteld, is ze van de hand van de componist zelf, die omtrent 'Der sterbende Hei-

land' berichtte: "In het jaar 1763 droeg Zijne Doorluchtigheid Prins Ludewig (sic) hem op een krachtige, vierstemmige passiecantate uit de veer van secretaris Löwen op muziek te zetten. Kort hierop zond hij op diens verzoek niet alleen dit stuk, maar ook zijn nieuwste symfonieën naar de toendertijd regerende Vorst Johann Friedrich von Schwarzberg-Rudolstadt, die hem hiervoor rijkelijk begiftigde en met een handschrift in het Frans (!) begenadigde waarin hij de grote ijver en fijne smaak van de verheven muzikkenner terecht bewonderde."

Om aan zijn devotionele plichten tegemoet te komen, liet hertog Frederik 'de Vrome' zijn zoon Lodewijk vanaf 1764 passieconcerten inrichten. Dit project gaf aanleiding tot een reeks innemende cantates. Op tekstueel vlak ging het uiteraard om Duitstalige, dichtelijke bijbelparaphrases, maar in hun gruwelijke beeldspraak en zin voor melodrama beantwoordden ze evengoed aan de smaak van het grote publiek. Prototypes hiervoor waren Hunolds 'Der blutige und sterbende Jesus' (muziek van Reinhard Keiser, 1704) en Brockes 'Der für die Sünde der Welt gemarterte und sterbende Jesus', beter bekend als de 'Brockes Passionen' van Händel (ca. 1715-6) en Telemann (1719).

Voor 'Der sterbende Heiland' kunnen gelijkaardige passiecantates model gestaan hebben, met name 'Der Tod Jesu' (1755) van Hertels leraar, Carl Heinrich Graun, in samenwerking met Lessings vriend, Carl Wilhelm Ramler. Zowel in dit werk als in 'Der sterbende Heiland' is de bijbelse verhaallijn tot de meest expressieve momenten gereduceerd. Van een neutrale verteller of 'testo', zoals in Bachs passies, is hierbij geen sprake. In plaats daarvan treden anonieme 'toeschouwers' op die in de recitatieven en aria's herhaaldelijk hun afgrijzen uitdrukken: "Herr! Aus dem Abgrund deiner Leiden strömt mir ein ewig Meer der Freuden, ein unerschöpflich Meer der Kraft." (Der sterbende Heiland, nr 5). Op vele vlakken overtroeft 'Der sterbende Heiland'

echter Grauns voorbeeld. Allereerst is er Löwens intrigerende libretto waarin het verhaal van Jezus' lijden en dood op een nog intensere wijze geëvoceerd wordt. Merkwaardig genoeg wordt de kruisiging hierbij niet langer als de heroïsche verlossing van de zonden voorgesteld, maar als het ondergaan van de zinloze wraak der Farizeeërs. Mogelijk suggereerde de 'vrome hertog' zelf deze invalshoek.

Hertels 'Passions-musique'

Wetend dat Hertels cantate in 1772 en 1783 opnieuw uitgevoerd werd, moet de partituur van 'Der sterbende Heiland' voor Hertel een bijzondere betekenis hebben gehad. In 1767 probeerde hij haar in eigen beheer te publiceren. Toen bleek dat er te weinig inschrijvingen waren, liet hij dit ambitieuze plan varen. Niettemin is 'Der sterbende Heiland' een onbetwistbaar meesterwerk. Vanaf de eerste maten van de 'Einleitung', een Lento voor strijkers in do-klein, straalt Hertels muziek een mysterieuze aantrekkingskracht uit. In het fragment van nauwelijks acht maten, waarvan Hertel drie verschillende versies moest componeren vooraleer hij tevreden zou zijn, weerklinken reeds Mendelssohns oratoria.

De gezongen nummers illustreren tegelijk de Noordduitse synthese van uitheemse invloeden als de nationalistische wind die door het culturele landschap waaide. Na een periode waarin het Lutheraanse oratorium in vergelijking tot zijn katholieke (Italiaanse) tegenhanger strikt binnen de religieuze context had vertoefd, zochten Lutheraanse componisten vanaf het midden van de achttiende eeuw steeds meer hun toevlucht tot de virtuoze opera seria. In Hertels da capo-aria's herkent men bijvoorbeeld Grauns galante componeertrant. Vele nummers zijn evenwel in menig opzicht spitsvondiger dan de modellen in 'Der Tod Jesu'. Bijvoorbeeld is er een thematisch verwantschap (dalende kwartsprong) tussen de inzetten van de tenoraria

'Herr! Aus dem Abgrund deiner Leiden' (nr 5), het koor 'Er tritt die Kelter allein' (nr 3), het 'Recitativo con accompagnamento' (sic) 'Ach, mein Jesus fühlt das jammervolle Weh' (nr 6) en de aria 'Andacht, Seele der Gebete' (nr 7). In de recitatieven herkennen we de nieuwe muziekdramatische stijl die Niccolò Jommelli in de Italiaanse opera lanceerde. Met name in de accompagnati (de nrs 6, 20 en 24) is Hertel erin geslaagd de verzen van Löwen gedetailleerd te verklanken. Dit leidde tot complexe passages die per maat van thema, tempo of textuur wisselen. Ook in de seccorecitatieven (nrs 4, 9, 12, 15, 18 en 22) ging Hertel de harmonische clichés resoluut uit de weg. Uitgekiende basfiguren en impulsieve, onvoorspelbare akkoordwendingen verraden zijn interesse voor de basso continuo-praktijk.

Op de verrassende middenstemmen na, bevestigen Hertels koralen de Lutheraanse traditie. Meestal worden ze vierstemmig gezongen en door strijkers en hobo's begeleid. Dé uitzondering hierop vormt het éénstemmige 'Wenn sterbend meinen Sinnen' (nr 21) dat voor fluiten, fagotten en strijkers opgevat werd en van een tempo-aanduiding (Andante) werd voorzien. De vier 'cori' zijn heel andere koek. 'Er tritt die Kelter allein' (nr 3) bezit een da capo-vorm (ABA) met een weergaloos fugatisch middendeel waarin de spanning te snijden is ("und zertreten in seinem Grimm"!). Het triomfantelijke A-deel en andere koren, waaronder 'Der Herr ist unser Richter' (nr 19), neigen dan weer naar de volkse melodieusheid (aanzet met opmaat en stijgende kwart) die we ook in Hertels oden en liederen terugvinden.

Een zwart gat?

Hoedanook blijft het een mysterie waarom Hertels vocale muziek nooit buiten de grenzen van Mecklenburg is geraakt, en dat terwijl zijn instrumentale oeuvre (concer-

to's, symfonieën en sonates) indertijd vlot in publicaties en handschriften gecirculeerd heeft. Vanuit dat opzicht vormen Hertels cantates een zwart gat: een extreem gravitatieveld dat enerzijds talrijke invloeden absorbeerde, maar er anderzijds niet in is geslaagd enig licht uit te stralen. Met het pionierswerk van Paul Dombrecht komt daar mogelijk verandering in.

Noot:

De frontispices van het libretto en de partituur (kopie in het handschrift van Johann Jacob Heinrich Westphal, MS. 831) werden gereproduceerd met de vriendelijke toestemming van de Bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium van Brussel.

Johann Wilhelm Hertel

Der sterbende Heiland

Tekst: Johann Friedrich Löwen

1. Einleitung

2. Choral

Ich will an deinem Kreuze,
du Keltertreter, stehn
und hier die schnöden Reize
der Weltlust übersehn.
O Andacht, nimm mich ein!
Wie wird bei Jesu Leiden
die Welt mit ihren Freuden
In meinen Augen klein.

3. Coro

Er tritt die Kelter allein,
und ist niemand unter den Völkern mit ihm.
Er hat Sie gekeltert in seinem Zorn
und zertreten in seinem Grimm.

4. Recitativo

Immanuel! Für eine Welt voll Sünder
gehst du die rauhe Todesbahn
und bürgst für uns verworfne Kinder,
für die kein Mensch, kein Engel bürgen kann.
Mein Glaube folget, obgleich schwach,
Auf Golgatha dir nach
und siehet dort in Dunkel des Gerichts
den stärksten Strahl des Lichts.
Du wirst ein Fluch, daß wir den Segen erben;
du stirbst, daß wir in Ewigkeit
nicht zittern und nicht sterben.

De stervende Heiland

1. Inleiding

2. Koraal

*Ik wil aan uw kruis staan
Gij, die de wijnpers trapt,
En hier de verachtelijke bekingen
Van de wereldlijke geneugten overschouwen.
O devotie, neem mij op!
Wat wordt naast Jezus' lijden
De wereld met haar vreugden
In mijn ogen klein.*

3. Coro

*Hij trapt de wijnpers alleen,
en er is niemand van de volkeren bij hem.
Hij heeft hen gekelderd in zijn toorn
en vertrapt in zijn gramschap.*

4. Recitatief

*Immanuel! Voor een wereld vol zondaars
Neemt gij het ruwe pad van de dood
En Gij staat borg voor ons, verworpen kinderen,
Voor wie noch mens noch engel borg staan kan.
Mijn geloof, hoe zwak ook,
Volgt u op Golgotha
En ontwaart in de duisternis van het oordeel
De sterkste straal licht.
Gij wordt een vloek, opdat wij de zege mogen erven;
Gij sterft, opdat wij in eeuwigheid
Niet zouden beven noch sterven.*

5. Aria

Herr! Aus dem Abgrund deiner Leiden
strömt mir ein ewig Meer der Freuden,
ein unerschöpflich Meer der Kraft.
Der Frevler, den unsonnst Gesetz und Fluch erschüttert,
blickt auf dein Kreuz, erstaunt und zittert,
sieht Wunder, glaubt, wird tugendhaft.

6. Recitativo con accompagnamento

Ach, ach, mein Jesus fühlt das jammervolle Weh
von Myriaden Sünden
in deinen schauervollen Gründen,
Gehthsemane!
Es wälzen wie Gewitter Gottes
sich tötende Gericht her.
Der Zorn der Rache lieget schwer,
und wie Gebürge lieget er auf ihm.
Er kämpft, er betet, ach, ich seh ihn knien
und ohnmachtsvoll in Staube sinken.
Er zittert, ruft beklemmt und schwach:
Mein Vater, ach, laß diesen Kelch vorübergehen!
Doch nicht mein Wille, Herr, der deine soll geschehen.
Sein Leib, auf dem die Last der Sünde ruht,
fühlt ganz die Hölle, schwitzt Blut.
In dieser fürchterlichen Stunde
ein Engel, so vom Himmel fährt,
stärkt ihn durchs Wort vom ewgen Bunde.
Ermuntert steht er auf und lehrt
Die Wachsamkeit den müden Schafen,
Die, sorglos bei der nahen Not,
die ihrem treuen Hirten droht, am Ölberg schlafen.
O welche teure, schöne Pflicht
lehrt sie der Menschenfreund! Er spricht:
Wollt ihr, daß euch nicht die Versuchung tötet, so betet!
Der Gesit ist willig, doch das Fleisch ist schwach.
Drum betet oft, und seid beständig wach!

5. Aria

*Heer! Vanuit de afgrond van uw lijden
Overspoelt mij een eeuwige zee van vreugden
En een onuitputtelijke zee van kracht.
De zondaar, die wet en vloek tevergeefs louteren,
Kijkt op naar uw kruis, staat sprakeloos en beeft,
Ziet wonderen, gelooft en wordt deugdzzaam.*

6. Recitatief met begeleiding

*Ach, ach, mijn Jezus voelt het schrijnend verdriet
Van myriaden zonden
In uw afschuwelijke bodem,
Gehthsemane!
Als onweders van God doemen
Doodbrengende oordelen op
De woedende toorn weegt zwaar
En drukt op Hem als bergen.
Hij vecht, hij bidt, ach, ik zie hem knielen
En machteloos in het stof neerzigen.
Hij beeft, roept angstig en zwak:
Mijn Vader, ach, laat deze kelk voorbijgaan!
Maar niet mijn wil, Heer, geschiede, doch de Uwe.
Zijn lichaam, waarop de last van de zonden rust,
Voelt gans de hel, zweet bloed.
In dit verschrikkelijke uur
Daalt een engel uit de hemel neer,
En sterkt Hem met het Woord van het eeuwige verbond.
Verkwikt staat Hij op en leert
Waakzaamheid aan de vermoeide schapen
Die, onbezorgd over het naderende gevaar
Dat hun Herder bedreigt, op de Olijfberg ingeslapen zijn.
O welk een kostbare, mooie plicht
Leert hen de Mensenvriend! Hij zegt:
Bidt dat de verzoeking u niet dode!
De geest is gewillig, maar het vlees is zwak,
Dus bidt vaak, en weest immer waakzaam!*

7. Aria

Andacht, Seele der Gebete,
wenn ich vor die Gottheit trete,
dann entflamme du mich ganz!
Gottheit, ach, wenn für mich Blöden
Tränen statt der Worte reden,
Dann erhöere du mich ganz!

8. Coro

Rufe mich an in der Zeit der Not,
So will ich dich erretten, und du sollst mich preisen.

9. Recitativo

Staub, der sich wider Gott empört
und der, wenn über ihn der Allmacht Donner rollte,
stolz frug: Wer ist der Herr, des Stimm' ich hören sollte,
Sieh hier die Frucht, daß du die Stimme nicht gehört!
Blick hin auf dieses jammervolle Bild!
Tief in die Nacht des Zorns verhüllt
Liegt er verlassen, windet sich am Ölberg der,
vor dem du dich, o Mensch,
im Staube winden solltest.
Der, dessen Schall von Pol zu Pole kehrt,
wenn er auf seinem Cherub niederfährt,
vor dem in strafenden Gewittern
die Erder dampft, der Berge Säulen zittern,
der Kämpfet hier, und alle Wetter
des Zornes stürmen auf ihn zu.
Er ward ein Fluch, wird dein Erretter.
Und wer empört sich wieder ihn? Ach, du!

7. Aria

Devotie, ziel van het gebed,
Als ik voor God treed,
Doe mij dan geheel ontvlammen!
God, ach, als voor de dwaas die ik ben
Tranen spreken in plaats van woorden,
Aanhoor mij dan helemaal!

8. Koor

Aanroep mij in tijd van nood,
En ik zal u bevrijden, en gij zult mij loven.

9. Recitatief

Stof dat zich keert tegen God
En dat vroeg, toen de donder van de almacht over hem heen
rolde:
Wie is dan de Heer wiens stem ik moet horen?
Zie hier de vrucht van het niet aanhoren van de stem!
Kijk op naar dit vreselijke beeld!
Diep gehuld in de nacht van boosheid
Ligt Hij verlaten, kronkelt Hij op de Olijfborg,
Hij voor wie gij, o mens,
Zoudt moeten kronkelen in het stof.
Hij, wienst stem schalt van pool tot pool
Als Hij op Zijn cherub nederdaalt,
Voor Wie in bestraffende donder
De aarde dampft en de bergzuilen beven,
Hij vecht hier, en alle tempeesten
Van toorn stormen op Hem af.
Hij was een vloek en wordt uw Verlosser.
En wie verzet zich weer tegen Hem? Ach, het zijt gij!

10. Aria

Du Stolz, den Gottes Hauch zerschmettert,
empörst dich! Zittre! Jesus bebt!
Wie wird der Frevler erschrecken,
wenn vor der Rache, die vom Flammenthrone blitzt,
kein Fels ihn schützt
und Berge den nicht decken,
in dessen Brust die ganze Hölle tobt.

11. Choral

Dich, Sünde, deren Strafen
den Heiland schrecklich trafen,
will ich wie Schlangen fliehn.
Es soll, dich ganz zu meiden,
nach Lust und wilden Freuden
kein Trieb in meinem Busen glühn.

12. Recitativo

Nun sieht Gethsemane den Heiland nicht mehr knien.
Doch Judas und die Schar,
von welcher er zum Schändlichsten der Dinge
für schnöde dreißig Silberlinge
mit List bestochen war,
umringen ihn.
Mit einem Kuß, der keine Treue kennt,
bei dem die Höll' ihm auf den Lippen brennt,
verrät er ihn.
Gebunden schleppt man ihn als Missetäter fort.
Die scheuen Jünger fliehn den fürchterlichen Ort
und sind zum Widerstand und Schutz zu schwach.
Nur Petrus folgt ihm nach.
Doch bald erschüttert eine leichte Frage
den Petrus, der an diesem Tage
mit in den Tod zu gehen schwur.
Ach, wie Gefahr und Angst laut aus dem Feigen spricht!
Er ruft: Ich kenne diesen Menschen nicht.

10. Aria

*Gij trots, die door Gods adem vernietigd wordt,
Kom in opstand! Beef! Jezus beeft!
Wat zal de zondaar schrikken,
Als geen rots hem zal behoeden
Voor de toorn die neerblitst uit de vlamme troon,
En als geen bergen dekking zullen bieden
Aan hem in wiens hart de ganse hel raast.*

11. Koraal

*Van U zonden, die met uw straffen
De Heiland vreselijk hebt getroffen,
Wil ik wegvluchten als van slangen.
Om u helemaal te mijden,
Mag geen verlangen naar lust of wilde vreugden
Meer in mijn boezem branden.*

12. Recitatief

*Nu ziet Gethsemane de Heiland niet meer knielen.
Maar Judas en de menigte
Die deze listig tot het allerschandelijkste
Had opgestookt voor amper dertig zilverlingen,
Omringen hem.
Met een kus die niet weet van trouw,
Waarbij de hel hem op de lippen brandt,
Verraadt hij Hem.
Geboeid als een misdadiger sleept men Hem voort.
De bange leerlingen vluchten weg van de vreselijke plek
En zijn te zwak om weerstand of bescherming te bieden
Alleen Petrus volgt Hem.
Doch al vlug ontreddert een simpele vraag
Petrus, die nog de dag zelf
Gezwoven had met Hem de dood in te gaan.
Ach, hoe fel stralen gevaar en angst af van de lafaard!
Hij roept: ik ken deze mens niet.*

13. Duetto

Stärke mich, dich zu bekennen
vor der Welt, die dich nicht kennt!
Lehre mich, dich Freund zu nennen,
Wenn die Welt dich Richter nennt!
Weltversöhner, mein Vertraun!
Nichts soll mich von dir scheiden,
nicht, was die Welt sonst Freuden
und Glück und Hoheit nennt.

14. Choral

Der Am Kreuz ist meine Liebe.
Welt, dein Reiz sei noch so groß,
Nachreu folgt auf deine Liebe.
Nichts macht mich von Jesu los,
nicht Gewalt, nicht Gold, nicht Ruhm,
Engel nicht, kein Fürstentum.
Der am Kreuz ist meine Liebe,
Weil ich mich im Glauben übe.

15. Recitativo

O jammervoller Schmerz!
Wie foltert nicht dein Henker, dein Gewissen,
o Petrus, dein verrät'risch Herz!
Zerfleischt von der Sünde Schlangenbissen
erblickt es neue Furien.
Es Fühlt des Meineids ganzen Greul!
Ach, schrecklich wühlt
in deinem Adern Höllenangst.
Du, den des Todes Schrecken fassen,
du fühlst, daß nichts so großen Jammer bringt,
als seinen Gott verlassen.
Doch, ach! Dich Tiefgefallnen kann
Bald des Erbarmers Herz gewinnen.
Mitleidig blickt dich Jesus an.
Du schämst dich, wirst erweicht,
Und heiße Tränen rinnen.

13. Duetto

*Maak mij sterk genoeg om u te belijden
Aan de wereld die U niet kent!
Leer mij U vriend te noemen
Als de wereld U rechter noemt!
Wereldverzoener, mijn Vertrouwen!
Niets mag mij van U scheiden,
Noch vrees voor de mensen, noch lijden,
Noch wat de wereld toch wel vreugde
En geluk en eerbiedwaardigheid noemt.*

14. Koraal

*Die daar aan het kruis is mijn liefde.
Wereld, hoe sterk je verleidingen ook zijn,
Uw liefde wordt altijd gevolgd door wroeging.
Niets kan mij losmaken van Jezus,
Geen geweld, geen goud, geen roem,
Geen engel, geen koninkrijk.
Die daar aan het kruis is mijn liefde,
Want ik oefen mij in geloven.*

15. Recitatief

*O afschuwelijke smart!
Hoe foltert uw beul, uw geweten,
O Petrus, uw verraderlijke hart!
Gemarteld door slangebitten van zonde
Ziet het nieuwe furiën.
Het voelt de volle afschuw van de meened!
Ach, vreselijk woedt
In uw aderen de angst voor de hel.
Gij, die in de greep van de doodsangst zijt,
Gij voelt dat niets een mens zoveel ellende brengt
Als het verlaten van zijn God.
Maar ach! Het hart van de Erbarmende
Kan spoedig u, diep gevallen, voor zich winnen.
Medelijdend kijkt Jezus u aan.
Gij schaamt u, wordt ontroerd,
En hete tranen vloeien.*

16. Arie

Kostbare Tränen wahrer Reue,
o fließt, Gott kennt und zählet euch.
Wie weinte Petrus stark und sehnlich!
Bist du vielleicht am Fall ihm ähnlich,
so sei ihm auch an Reue gleich!

17. Choral

O Vater der Barmherzigkeit,
ich falle dir zu Fuße.
Verstoß den nicht, der zu dir schreit
und tut noch endlich Buße.
Was ich begangen wider dich,
verzeih mir alles gnädlich
durch deine große Güte.

18. Recitativ

Ach, mein Immanuel!
Wie rühret mich dies Wort aus deinem Munde:
Ihr sollt einst von des Himmels Thron
der Gottheit und des Menschen Sohn
von Herrlichkeit im Wetter kommen sehen.
Das ganze wilde Blutgericht
hört es voll Spott, o Frevel, spricht:
Er lästert Gott mit dem unheil'gen Munde.
Den Tod hat er verdient, mehr Zeugnis braucht es nicht
Doch mich, mich rührt dies Wort aus meines Jesus Munde.
Wann kömmt, ach wann, die zu gewisse Stunde,
da ich dich auf des Vaters Thron
auch mich zu richten sitzen sehe.
Ach, mein Immanuel!
Sieh mich, gebückt im Staub! Ich flehe
um Gnade, nicht um Recht zu dir.
Ein Richter, Freund und Helfner sei du mir.

16. Aria

*Kostbare tranen van oprecht berouw,
Stroom maar, want God kent en telt u.
Wat weende Petrus heftig en bitter!
Gelijkt gij misschien op hem in de zonde?
Wees dan ook zoals hij in het berouw!*

17. Koraal

*O Vader van barmhartigheid,
Ik val neer aan uw voeten.
Verstoot niet degene die u aanroept
En die eindelijk boete doet.
Wat ik u misdaan heb,
Vergeef het mij allemaal genadig
Vanuit uw grote goedheid.*

18. Recitatief

*Ach, mijn Immanuel!
Hoe ontroert mij dit woord uit uw mond:
Gij zult ooit de Zoon van God en Mens
Vol heerlijkheid van Zijn hemelse troon
Zien nederdalen in tempeesten.
De woeste bloedrechtbank
Hooft het vol spot, o zonde, en spreekt:
Hij lastert God met zijn zondige mond.
De dood verdient hij, meer bewijs is er niet nodig.
Maar ik, ik word geroerd door dit woord uit Jezus' mond.
Wanneer, ach wanneer, komt het bewuste uur,
Dat ik U op Uw Vaders troon
Zie zitten om ook mij te oordelen.
Ach, mijn Immanuel!
Zie mij gebukt in het stof! Ik smeed u
Om genade, niet om gerechtigheid.
Wees mijn rechter, mijn vriend en helper.*

19. Coro

Der Herr ist unser Richter
der Herr ist unser Meister,
der Herr ist unser König.
der hilft uns!

20. Recitativo con accompagnamento

Was seh ich! Ach! Wer leget da das Kreuz ihm auf!
Ohnmächtig sinket er unter dieser Last.
Und hier ist Golgatha, und Gott am Kreuz.
O sinke von deiner Höhe, stolzes Herz!
Erzittre bei der Angst, beim schauervollen Schmerz,
bei Höllenqualen, die ihn fassen,
die so allmächtig seine Seele fassen,
daß er mit lauter Stimme schreit:
Mein Gott, mein Gott, wie hast du mich verlassen!
Sein Gott erhört ihn.
Allzuweit ist Gottes Hülfe nie.
Die Stunde des Jammers rollt mit Macht vorbei.
Nun tönt aus seinem halb erblaßten Munde
mit starker Kraft dies Siegesgeschrei:
Es ist vollbracht.
Drauf neiget er sein Haupt in dunkelvolle Nacht
und stirbt.

21. Choral

Wenn sterbend meinen Sinnen
die letzte Kraft gebricht,
wenn heiße Tränen rinnen
und Herz und Auge bricht,
dann lindre voll Erbarmen,
o Jesu, meine Qual,
und führe mich, mich Armen,
ins öde Todestal.

19. Chorus

*De Heer is onze rechter,
De Heer is onze meester,
De Heer is onze koning,
Hij helpt ons!*

20. Recitatief met begeleiding

*Wat zie ik! Ach! Wie legt hem daar het kruis op!
Machteloos zijgt hij neer onder die last.
En hier is Golgotha, en God aan het kruis.
O daal toch af van uw hoogte, gij trots hart!
Beef bij het zien van de angst, van de sidderende smart,
Bij de helse pijnen die Hem zo overvallen,
Dat Hij met luide stem schreit:
Mijn God, mijn God, wat hebt Gij mij verlaten!
Zijn God verhoort Hem.
Gods hulp is nooit echt ver weg.
Het uur van klagen rolt machtig voorbij.
Nu klinkt uit zijn bijna verbleekte mond
Met grote kracht deze zegekreet:
Het is volbracht.
Daarop buigt Hij het hoofd in de duistere nacht
En sterft.*

21. Koraal

*Als stervend mijn zintuigen
Hun laatste kracht verliezen,
Als hete tranen vloeien
En mijn hart en ogen breken,
Verlos mij dan vol erbarmen,
o Jezus, uit mijn lijden,
en geleid mij arme dan
naar de ijle dodenvallei.*

22. Recitativo

Erblaßtes Heil! Nun betet dich mein Glaube
als den vollendeten Gerechten an.
Und kein Gesetz, das mich verdammen kann,
gibt mich dem Fluch zum Raube.
Du endigest der Sünde schweren Krieg.
Tod, wo ist nun dein Stachel! Wo, Hölle, ist dein Sieg!

23. Aria

Schallt, ihr freudigen Gesänge!
Jauchzt! Der Keltertreter siegt!
Unter seinen Füßen liegt,
Hölle, deine ganze Macht!
Man Hört dies Siegesgeschrei von Golgotha erschallen.
Held, alles ist vollbracht!
Geschleudert is der Feind und ist gefallen
In ewig öde Nacht!

24. Recitativo con accompagnamento

Der Held aus Juda siegt und stirbt.
Er stirbt! O Golgotha!
Und deine morderfüllte(n) Höhen
Verschlingt kein Abgrund! Ach, unschuldig Blut
bezeichnet deiner Mörder Spur.
Und ihr Gedächtnis, ihren Fluch
hör ich den Sturm zur tiefsten Hölle wehen.
Wie ängstlich kämpft ihr, Elemente der Natur!
Die Sonne hüllet sich in schwarze Nacht,
um diesem Laster nicht ihr Licht zu leihn.
Das Meer heult Rache, Berge stürzen ein.
Die Erde bebt, und berstend kracht
Der Gräber Schlund. Der Väter Staub,
Jahrhunderte des Todes Raub,
Der sammet, formt sich und erwacht,

22. Recitatief

*Bleke redding! Nu aanbidt mijn geloof
U als de volmaakte gerechtigheid.
En geen wet die mij zou kunnen veroordelen
levert me over aan de vloek van de zonde.
Gij beeindigt de zware strijd tegen de zonde.
Dood, waar is nu uw angel! Waar, hel, is dan uw overwinning!*

23. Aria

*Schal, gij vreugdezangen!
Juich! Hij die de wijnpers trapte, overwint!
Onder Zijn voeten, hel, ligt nu
Al uw macht.
Dit overwinningsgesang hoort men vanop Golgotha schal-
len.
Held, alles is volbracht!
De vijand is teruggeslagen en neergestort
In de eeuwig duistere nacht!*

24. Recitatief met begeleiding

*De held van Juda zegeviert en sterft.
Hij sterft! O Golgotha!
En toch verzwelgt geen afgrond
Uw moordende hoogten! Ach, onschuldig bloed
kleurt het spoor van uw moordenaars.
En ik hoor hoe de storm hun nagedachtenis, hun vloek
Tot in het diepste der hel blaast.
Hoe angstig vecht gij, natuurelementen!
De zon hult zich in zwarte nacht,
Om haar licht niet te laten schijnen op deze smaad.
De zee huilt om wraak, bergen storten in.
De aarde beeft, graven barsten open.
Het stof van onze voorvaderen,
Eeuwen van dood en opoffering,
Verzamelt zich, neemt vorm en ontwaakt,*

kömmt und sieht Juda Greul, sieht seinen Richter schlaffen.
Doch Juda, nein, er schläfet nicht.
Es donnert laut sein schreckliches Gericht
in dein wilde, mordsuchtsvolle Brust.
Voll von Gewissensangst, Verbrechen nur bewußt,
erkennt ihn die zum Töten ausgesandte Schar.
Sie schlägt an ihre Brust und bebt und ruft: Fürwahr,
er ist ein frommer Mensch, ein Gott gewesen!
Ach wir Immanuel, den unsre Sünden
ans Kreuz geheftet, ach auch wir
sehn tränenvoll hinauf zu dir
und schlagen voll Empfinden
an unsre Brust. Gekreuzigter!
Nur Torheit den Griechen, den Juden ein Spott!
Sei ewig unser Versöhner mit Gott!

25. Coro

Es opfern Andacht, Reu und Glaube
dir, der vom Bach am Wege trank
und der, dem Tode Schatten sank,
Erlöser, Tränen und Dank!
Dank, Ruhm und Preis der schauervollen Stunde,
die dich dem Tode übergab!
Du krönst durch sie des Christen letzte Stunde
und heiligest sein Grab.
Kommt, lasset uns anbeten, knien
und niederfallen, denn durch ihn
sind wir gerecht, Lobsinget seinem Namen!
Und alles Volk sprech: Amen, Amen!

*Komt en ziet Juda's verschrikking, ziet zijn rechter slapen.
Doch Juda, nee, hij slaapt niet.
Zijn schrikwekkende oordeel
Raast luid in uw woeste moordzuchtige borst.
Vol gewetensangst, bewust van de misdaad,
Erkent Hem nu de meute die tot doodslag was uitgezonden.
Zij kloppen zich op de borst en beven en roepen: Voorwaar,
Hij was een godvruchtig mens, hij was God!
Ach wij, Immanuel, die voor onze zonden
gekruisigd werd, ach, ook wij
kijken met betraande ogen op naar u
en kloppen ons vol medevoelen
op de borst. Gekruisigde!
Een dwaas voor de Grieken, voor de Joden een bespottelijke.
Wees voor eeuwig onze verzoener met God!*

25. Koor

*Devotie, berouw en geloof offeren
u, die dronk uit de beek langs de weg
En die, zonder de dood in te gaan,
Diep in de schaduw van de dood verzonk,
Verlosser, tranen en dank.
Dank, eer en lof aan het verschrikkelijke uur
Dat u aan de dood overleverde!
Daardoor bekroont Gij het laatste uur van de Christen
En heiligt Gij zijn graf.
Komt, laten wij aanbidden, knielen
En ter aarde nedervallen, want door Hem
Zijn wij verlost. Prijst Zijn naam!
En dat alle volkeren zeggen: Amen, Amen !*

Il Fondamento

Il Fondamento specialiseert zich in de historische uitvoeringspraktijk van oude muziek op authentieke instrumenten. In de zestien jaar van zijn bestaan heeft het orkest een internationale reputatie opgebouwd en was het te gast op de meest toonaangevende festivals in binnen- en buitenland. Artistiek leider en vast dirigent Paul Dombrecht houdt ervan te grasduinen buiten de gangbare paden en de Il Fondamento programma's confronteren dan ook graag het minder gekende repertoire met de gevestigde waarden. Werken van minder gerenommeerde componisten als Heinichen, Zelenka, Fasch en anderen worden binnen eenzelfde concert geplaatst naast grote namen als Händel en Bach, of zelden uitgevoerde werken van Telemann naast zijn meer vertrouwde composities. Zo werden reeds verschillende niet eerder gepubliceerde en onterecht verwaarloosde pareltjes uit de vergetelheid gehaald, waarvan er intussen ook meerdere op cd zijn verschenen. Tezelfdertijd profileert het ensemble zich vanzelfsprekend ook nog steeds met de gevestigde waarden. De grotere werken van J. S. Bach (Matheus-passie, Johannes-passie) en bekende oratoria van G.F.Händel ('Messiah', 'Belshazzar'...) ontbreken geenszins in het concert- en cd-repertoire. Il Fondamento's nieuwste opname met ouvertures van Wilhelm Friedrich Fasch behaalde niet minder dan zes grote onderscheidingen, waaronder een Diapason d'Or, vier sterren in Le Monde de la Musique en de Coup de Foudre van Classica Répertoire. Il Fondamento wordt gesubsidieerd door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

Paul Dombrecht

Paul Dombrecht is één van de meest gerenommeerde hoboïsten van Europa. Hij verwierf zijn reputatie niet alleen als docent en als solist moderne hobo, maar evenzeer door zijn grote autoriteit op het vlak van de studie van historische instrumenten en de interpretatie van de oude muziek (achttiende en negentiende eeuw). Hij musiceerde met de belangrijkste barokorkesten en met de meest vooraanstaande musici, onder wie de gebroeders Wieland, Sigiswald en Barthold Kuijken, René Jacobs, Jos van Immerseel, Gustav Leonhardt en Frans Brüggen. Hij verdiepte zich ook in het negentiende-eeuwse repertoire op authentieke instrumenten - getuige hiervan een opname voor Accent met onder meer de Romances van Schumann samen met Jos van Immerseel. Bovendien blijft hij tevens actief als moderne hoboïst. Hij is oprichter en artistiek leider van het blazersensemble Octophoros en van het Paul Dombrecht Consort voor kamermuziek. In 1989 richtte hij het orkest Il Fondamento op dat zich toelegt op de uitvoering van oude muziek op authentieke instrumenten. Zijn belangrijkste opnamen, als solist of dirigent, maakte hij voor Seon, Harmonia Mundi, Astrée, Opus 111, Accent, Vanguard Classics onder Passacaille Collection, en Fuga Libera. Paul Dombrecht is docent aan het Koninklijk Conservatorium van Brussel en wordt uitgenodigd voor masterclasses over de hele wereld.

Vera Ehrensperger

Sopraan Vera Ehrensperger studeerde bij Ruth Rohner aan de Musikhochschule in haar geboorteplaats Zürich. Ze vervolgde haar opleiding aan de internatio-

nale operastudio van het Opernhaus Zürich. Bij Judith Koelz, Edith Mathis en Magreet Honig ontwikkelde zij haar stem verder. Vera Ehrensperger won verscheiden internationale prijzen, waaronder twee keer de Migros Studienpreis. In 1993 studeerde zij cum laude af en kwam vast in dienst bij het Stadttheater Freiberg und Hof. Na vier jaar koos zij voor een freelance bestaan. Zo was zij te horen in de operahuizen in Biel en Klagenfurt en bij de Nederlandse Hoofdstad Operette. Vera Ehrensperger heeft een breed repertoire, zij was te zien als Adina (Donizetti's 'L'Elisir d'Amore'), Fanny (Rossini's 'La Cambiale di Matrimonio') maar ook als Miss Wordsworth ('Albert Herring' van Britten).

Maximilian Schmitt

Tenor Maximilian Schmitt ontdekte de liefde voor de muziek bij de Regensburger Domspatzen. In 1999 behaalde hij een Bundespreis bij 'Jugend musiziert' en ging hij aan de Universität der Künste in Berlijn zang studeren bij Anke Eggers en Günther Binge in Lübeck. Hij was geruime tijd lid van het RIAS Kammerchor in Berlijn. Zijn hoofdbezigheid is opera, maar hij is ook een veelgevraagd oratoriumzanger. Hij werkte onder meer met Uwe Gronostay, Frieder Bernius, Winfried Toll, Joshard Daus en Jörg-Peter Weigle, zong met orkesten zoals de Berliner Symphoniker, het Capriccio Basel, het Kammerorchester Basel, het Philharmonisches Staatsorchester Halle en de Lauttencompagny Berlin, en met koren zoals het Philharmonisches Chor Berlin, het Staats- und Domchor Berlin en de Camerata Vocale Freiburg. Zo vertolkte hij met de Berliner Philharmoniker onder leiding van Nicholas Kraemer de rol van Arioch in een concertante opvoering van Händels 'Belshazzar'. Tevens verleende hij zijn medewerking aan verscheidene cd- en radio-opnamen.

Sedert september 2004 is Maximilian Schmitt lid van het Junges Ensemble der Bayerischen Staatsoper München.

Stephan MacLeod

Bas Stephan MacLeod studeerde viool en piano aan het conservatorium van zijn geboortestad Genève en zang bij Michèle Moser en Ursula Buckel in Genève en bij Kurt Moll in Keulen. Tegenwoordig werkt hij met Gary Magby in Lausanne en studeert directie in Genève. MacLeod won reeds op jonge leeftijd diverse prijzen, waarop vele uitnodigingen volgden voor recitals in heel Europa en de Verenigde Staten. Als solist zong hij onder leiding van Michel Corboz, Helmut Rilling, Philippe Herreweghe, Frieder Bernius, Daniel Harding, Jesus Lopez-Cobos, Peter Neumann, Reinhard Goebel (Musica Antiqua Köln), Jos van Immerseel, Sigiswald Kuijken, Paul van Nevel (Huelgas Ensemble), Grant Llewellyn, Konrad Junghänel (Cantus Cölln), Masaaki Suzuki, Stephen Stubbs, Gustav Leonhardt en Christophe Coin, in Europa, Israël, Japan, China, Zuid-Amerika en de Verenigde Staten. Hij trad op met diverse bekende Europese orkesten en met het Bach Collegium Japan. Zijn repertoire strekt zich uit van de renaissance- en barokmuziek tot moderne werken. Ook werkt hij mee aan operaproducties en liedavonden. MacLeod realiseerde talrijke radio- en cd-opnamen. Zijn opnamen bevatten werken van onder anderen Monteverdi, Schütz, Vivaldi en Buxtehude. Stephan MacLeod was al vele malen te gast bij De Nederlandse Bachvereniging.

Orkest II Fondamento

muzikale leiding

Paul Dombrecht

viool

Dirk Vandaele

Marianne Herssens

Marleen Vandaele

Nooi Strynckx

Véronique Gilis

Bernadette Bracke

Johan Van Aken

Jivka Kaltcheva

Peter Van Boxelaere

altviool

Marc Claes

Hans Devolder

Kaat De Cock

cello

Jan Bontinck

Thomas Luks

contrabas

Eric Mathot

Frank Coppieters

fluit

Frank Theuns

Georges Barthel

hobo

Griet Cornelis

Vinciane Baudhuin

fagot

Alain De Rijckere

Yukiko Murakami

hoorn

Jeroen Blliet

Petrus Dombrecht

orgel

Guy Penson

Koor II Fondamento

sopraan

Ria Struyven

Bianca Van Puyvelde

Nele Peeters

Céline Vieslet

alt

Marleen Schampaert

Marion Kreike

Dimitry Goethals

Anne Pardon

tenor

Renaat Deckers

Werner Trio

Peter Ratinckx

Marc Vandaele

bas

Paul Mertens

Jan Mathé

Jurgen Vollens

Walter Vandeven